

Što je hrvatskoj leksikografiji *natuknica*?*

1. Uvod

U leksikografskim se raspravama govori uglavnom o desnoj strani rječnika jer ona zbog svoje složene strukture nameće priličan broj diskutabilnih pitanja. Lijeva strana otvara obično pitanja izbora riječi, tj. zašto su neke riječi u rječniku, a neke druge nisu. Osvrćući se kritički na suvremene hrvatske rječnike, u ovom se radu najviše zamjerki odnosi na natuknice u njima. U mnogim su rječnicima, pa i u hrvatskima, česte pogreške upravo na njihovoj lijevoj strani. Premda jezikoslovna literatura obiluje leksikografski dobrim rješenjima, leksikografi su vrlo konzervativni i neskloni mijenjanju ustaljenih postupaka u izradi rječnika. Danas već postoji u svijetu dosta leksikografskih priručnika, zbornika i časopisa pa više nema opravdanja za veće propuste.

U Hrvatskoj je tek 1979. godine (Bratanić 1979) objavljen prvi rad o leksikografskim nazivima, zatim je osamdesetih godina izišlo još nekoliko radova koji su s teorijskoga stajališta obrađivali pojedine leksikografske probleme (Tafra 1986, 1988, 1989). Na razvoj su leksikografske teorije u Hrvatskoj poticajno djelovali međunarodni leksikološko-leksikografski znanstveni skupovi¹ koje od 1989. godine organizira Odbor za leksikografiju pri Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti (prije Jugoslavenskoj). Posljednja dva desetljeća objavljen je priličan broj teorijskih leksikografskih radova, a ohrabruje što mlade znanstvenike zanima *kako* se rade rječnici.

U ovom ćemo se članku baviti uglavnom natuknicom te ćemo pokušati na nekoliko primjera pokazati koji su nedostaci lijeve strane hrvatskih rječnika, i to većinom općih jednojezičnih rječnika, ali i drugih. Prije same analize dat ćemo nekoliko terminoloških i teorijskih objašnjenja od kojih polazimo u analizi.

2. Nazivlje

2.1. Natuknica

U hrvatskoj je leksikografiji za naslov rječničkoga članka ustaljen naziv *natuknica*. Natuknica je osnovna rječnička jedinica koja je grafički obilježena, koja ima u rječniku početni položaj i koja je predmet leksikografskoga opisa. Ona je najčešće isto što i jezična jedinica

---

* Kao članica Komisije za leksikologiju i leksikografiju Međunarodnoga slavističkoga komiteta napisala sam rad “Что в хорватской лексикографии является *заглавным словом*” za monografiju *Критика в славянской лексикографии*. Ta monografija i 2. izdanje monografije *Теория и история славянской лексикографии*, u kojoj je u suautorstvu sa Željkom Fink rad “Хорватская лексикография”, trebaju izići do XV. međunarodnoga slavističkoga kongresa u Minsku (Bjelorusija) 2013. godine. Ovaj je članak hrvatska verzija ruskoga, a posvećujem ga s dubokim poštovanjem i ljubavlju slavljеници Antici Menac koja mi je bila i ostala više nego profesorica.

¹ Velike zasluge za njihovo pokretanje pripadaju pokojnomu akademiku Rudolfu Filipoviću.

leksičko-gramatičkih razreda (vrsta riječi), ali ne mora biti, o čem više riječi poslije. U jezikoslovnoj se literaturi često umjesto naziva *natuknica* upotrebljava naziv *lema*. Nekima je lema isto što i natuknica, a nekima je ona natuknica s osnovnim gramatičkim podacima (izgovor, sklonidba, rod i sl.), odnosno sve što dolazi prije definicije. U srpskom je jeziku to *odrednica*, u slovenskom *iztočnica* i *geslo*, u ruskom *заглавное слово* i *заголовочна единица*, u makedonskom *заглавие*, u poljskom *hasło słownikowe*, u češkom *heslo*, slovačkom *stavba hesla*. Engleski leksikografi uz naziv *lemma* upotrebljavaju još dva naziva: *headword* i *entry*, s tim da nerijetko sva tri naziva u kombinacijama dolaze i kao sinonimi.

Natuknica se većinom, ali ne nužno, nalazi na lijevoj strani rječnika pa se najčešće o natukničkom nizu govori kao o lijevoj strani rječnika. Tumačenje natuknice, njezina obrada čini desnu stranu rječnika. U leksikografskom je jeziku uobičajeno govoriti o lijevoj i desnoj strani rječnika te će se i u ovom radu tako ti nazivi upotrebljavati. Natuknice su obično istaknute debelim slovima (*bold*). Ako se, ovisno o tipu rječnika, unose i natuknice iz drugoga jezika (latinske, talijanske ... ili danas sve češće engleske) koje nisu prilagođene, potrebno ih je označiti drugim tipom slova, npr. debelim kurzivom: *allegro, yo-yo, walkman*. Uputno je primjere kojima se ilustriraju sintaktičke, terminološke i frazeološke veze natukničke riječi tiskati drugim tipom slova, različitim od natuknice. Autori znaju debelim slovima obilježiti i te sveze kao i natuknicu pa im na taj način daju isti rang u rječničkom članku, iako nisu istoga ranga.

Natuknički se lik obično naziva *kanonskim oblikom*² riječi (Zgusta 1991, Landau 1993), ali se može zvati i rječničkim likom. On se najčešće podudara s osnovnim gramatičkim likom promjenjive riječi koji je predstavnik gramatičke paradigme, a razlikuje se od jezika do jezika (npr. u latinskom I. lice prezenta indikativa uzima se kao kanonski lik za glagole), no u većini jezika “kanonski oblici sada su utvrđeni tradicijom i leksikograf će učiniti dobro da ne napušta tu tradiciju, osim ako razlozi za promjenu nisu zaista imperativni i ako leksikograf priprema rječnik koji će zaista imati autoritativni uticaj” (Zgusta 1991: 116). Međutim, osnovni se rječnički i gramatički lik ne moraju podudarati. Stoga za razlikovanje tih dvaju likova uvodimo dva nova naziva: *rječnica*³ i *gramatičnica*. *Rječnica* je osnovni natuknički lik, a *gramatičnica* osnovni lik riječi u gramatici. U oba slučaja to su osnovni, polazni likovi, u rječniku rječničkoga članka, njegov naslov, a u gramatici paradigme kod promjenjivih riječi. Gramatička pripadnost vrsti riječi daje riječi status natuknice. U tom podudaranju natuknica je istodobno predstavnik određenoga leksičko-gramatičkoga razreda, pa nosi stoga gramatičke obavijesti, i jedinica leksičkoga sustava koja nosi semantičke obavijesti. Dok je u gramatici naziv kanonski lik prihvatljiv jer se u gramatici polazi uvijek od nominativa, infinitiva, pozitivna itd., u rječniku je taj naziv neprihvatljiv jer se kao natuknice mogu pojaviti oblici riječi, prefiksi, prefiksoidi, slova, znakovi za mjerne jedinice, kratice i sl., ovisno o leksikografskoj tradiciji u pojedinoj sredini, ali i o koncepciji koju svaki leksikograf zacrta sâm. Tako su u hrvatskim rječnicima svoje mjesto natuknice našli kosi oblici ličnih zamjenica *meni, tebi* (Anić), što svakako nisu kanonski likovi riječi.

² U hrvatskom jeziku treba razlikovati *lik* za osnovnu pojavnost riječi i *oblik* za promjenjivu pojavnost riječi.

³ U hrvatskom jeziku nazivi različitih vrsta leksičkih jedinica uglavnom se tvore sufiksom -ica: *tvorenica, višerječnica, istoznačnica, umanjenica, uvećanica, posuđenica, prevedenica* ...

2.2. Nadnatuknica i podnatuknica

Nadnatuknice se redovito nalaze u tezaurusima koji su uređeni konceptualno, a javljaju se i u frazeološkim rječnicima, npr.:

ISTINA

istini za volju

pogledati / gledati istini u oči (lice) (HFR)

Pod nadnatuknicom **ISTINA** obrađene su dvije frazemske natuknice: **istini za volju** i **pogledati / gledati istini u oči (lice)**.⁴ Nadnatuknice dolaze u posebnim rječnicima, dok su najčešće u većini rječnika rječnički članci strukturirani tako da počinju natuknicom, odnosno postoji odnos jedna natuknica = jedan rječnički članak. Ima ipak rječnikâ u kojima je u jednom rječničkom članku više natuknica. Primjerice, u jednojezičnim rječnicima koji su zbog ekonomičnosti strukturirani po tvorbenim gnijezdima, osnovna je riječ polazna natuknica, a sve su izvedenice u članku također natuknice, leksikografski ravnopravne, dok su gramatički izvedene iz osnovne.

U HER-u netvorbene riječi i dio onomastičkoga leksika (toponimi i imena poznatih povijesnih osoba, dok su prezimena kao izvedenice obrađena unutar rječničkih članaka) imaju svoje rječničke članke. Ostale su leksičke jedinice koje su po postanju izvedenice obrađene zajedno u jednom članku, npr. *krv, krvarenje, krvarina, krvariti, krvav, krvavica, krvaviti, krvavo, krvca, krvni* itd. Budući da su nizane abecedno, da su grafički istaknute (tiskane su debelim slovima), sve su to natuknice bez obzira na to što sve nisu na lijevoj strani rječnika. Kriterij nije dosljedno primijenjen jer su izvan toga rječničkoga članka posebne natuknice sa svojim rječničkim člancima botanički nazivi *krvara, krvavica, krvnik*, iako je motiviranost njihova nastanka prozirna.

Podnatuknice dolaze zbog gramatičkih ili semantičkih razloga ili jednostavno zbog ekonomičnosti da se uštedi na prostoru. Zbog gramatičkih razloga uspostavljaju se podnatuknice za leksičke jedinice kojima se obično u rječnicima navodi samo njihovo gramatičko značenje. Najčešće je riječ o povratnom glagolu, o prilogu motiviranom pridjevom, glagolskoj imenici ili o morfološkoj varijanti natuknice kao što je jedninski i množinski oblik pa se množinski oblik javlja kao podnatuknica. Primjerice, u Šonje su glagolske imenice debelim slovima navedene na kraju članaka s glagolskom natuknicom samo s gramatičkom odrednicom *gl im*. Podnatuknica *odgovaranje* nalazi se pod natuknicom *odgovarati, smjeranje* pod *smjerati* itd. Zbog semantičkih razloga uspostavlja se podnatuknica ako jedan oblik ima drugo značenje, npr. množina ima novo značenje koje nema jednina.⁵ Bujas je (1983) uveo novine pa je pod natuknicama navodio kao podnatuknice njezine paradigmatske oblike, npr. pod natuknicom *nos* nalaze se i podnatuknice *nosa, nosu, nosom*. U dvojezičnom rječniku takva odluka ima praktično značenje jer se obično oblici nalaze u kolokacijama i frazemima (*pred nosom, dobiti po nosu*).

⁴ Ovdje su navedene bez primjera obrade.

⁵ O tome više poslije.

3. Načela nizanja natuknica

Načelo nizanja natuknica najčešće je abecedno. Postoje i druga načela, moguće je nizanje po vrstama riječi, primjerice samo imenice kao što je u srpskom tvorbenom rječniku Gortan-Premk i dr. (2003), ili prema semantičkim poljima kao što je u tezaursima, ili kombinirano, npr. abecedno po natuknicama tvorbenih gnijezda, a unutar njih po tvorbenim kriterijima ili opet abecedno. U frekvencijskim rječnicima načelo je nizanja čestota pojavljivanja neke leksičke jedinice u određenom korpusu. U odostražnom je rječniku načelo po kojem je ustrojen natuknički niz također abeceda, ali s desna na lijevo. U hrvatskoj je leksikografiji u prošlosti, osobito u 18. stoljeću, bilo rječnika kojih je natuknički niz ustrojen konceptualno, ali je ipak najčešće abecedno nizanje.

4. Forma natuknicâ

Osnovne jedinice gramatike (*gramatičnice*) i rječnika (*rječnice*) različite su pojavnice, većinom se podudaraju, ali ima i nepodudarnosti. Kad slijedi gramatiku, hrvatska lijeva strana rječnika slijedi gramatičku podjelu riječi na vrste. Prema tomu, rezultati tvorbe, leksikalizacije i konverzije vide se i na lijevoj strani rječnika jer njima nastaju nove riječi. Problemi se javljaju pri utvrđivanju identiteta riječi (v. točku 6). Riječ je kao osnovna jezična jedinica, uz ostale leksičke jedinice, glavna građa natukničkoga niza. Može se utvrditi pravilo da u natuknički niz ulazi sve ono što je proizvod derivacije, a da ne ulazi ono što je proizvod fleksije.⁶ Razlog leži u činjenici što se fleksijom ne mijenja leksičko značenje, a derivacijom se mijenja.⁷ Izuzeci nastaju kad se gramatičke kategorije izriču leksički, npr. kategorija broja u *čovjek/ljudi, ja/mi*. Supletivi i jesu i nisu izuzetak, izuzetak su u tom smislu što je posrijedi promjena, a ne tvorba. Nisu izuzetak u tom smislu što se mijenjaju leksički morfemi (*čovjek/ljudi*) kao da je riječ o novim leksičkim jedinicama. Izuzetak je i kad promjena značenja utječe na fleksiju, npr. kad se značenje apstraktnih i gradivnih imenica opredmeti, kad one iz imenica *singularia tantum* dobivši množinu prelaze u brojive imenice (*vino* s 1. sg. *t. piće* od grožđa⁸ 2. mn. *vina* a. vrste toga pića b. boce toga pića), ali u tim slučajevima ne treba uvoditi drugu natuknicu jer je riječ o gramatičkoj i leksičkoj višeznačnosti jedne riječi.

Pojedinačna odstupanja najčešće su uzrokovana gramatičkim razlozima, a utvrđuju se već pri izradi koncepcije rječnika. Veća pak odstupanja morala bi se temeljiti na novim čvrstim uporištima. Vežući se na tradiciju, uspostavljeno pravilo da ono što je proizvod tvorbe riječi ide na lijevu stranu rječnika, jednostavno je i olakšava leksikografu posao, čak i ako može biti sporenja oko razgraničenja fleksije od derivacije (npr. prilozu tipa *bolje*), jer je većina slučajeva jasna.

Odstupanja od podudaranja riječi kao osnovne jedinice u rječniku i gramatici mogu biti i veća. Prvi je u nas tu ovisnost natuknice o gramatici razbio Bujas (1983), u kojega status

⁶ To je jedan od mogućih kriterija za natuknički niz. On, naravno, ne mora biti primjenjiv i u drugim leksikografijama jer se za različite jezike stvaraju različiti odnosi gramatike i leksikografije.

⁷ To je pravilo koje, kao obično, ima izuzetaka. Derivacijom se ne mora uvijek promijeniti leksičko značenje (*čitalac, čitatelj*), a tada govorimo o tvorbenim dubletama, odnosno o sinonimima.

⁸ Definicije su u ovom radu pojednostavljene.

natuknice imaju, na primjer, ove jezične jedinice: *bolji, otparan, -nje, nj* (zamj.), *njega* (zamj.), *ona*¹ (lična zamj. ž. r. jd.), *ona*² (lična zamj. s. r. mn.), *ona*³ (pokazna zamj.), a kao podnatuknice mogu doći oblici, debelo otisnuti i obrojčani (**glas, 1. glas, 2. glasa, 3. glasu, 4. glasom, 5. glasovi** itd.), što korisniku olakšava služenje rječnikom. Bilo je potrebno na osnovi dosadašnje prakse utvrditi barem neke čvršće gramatičke kriterije kako bi se dalje mogli dorađivati. Odlučimo li se za neke nove kriterije, oni će se opet temeljiti na gramatici zato što su gramatika i rječnik dijelovi jednoga opisa jezika.

Supletivi mogu samostalno stupati u frazeološke odnose pa je i to razlog zašto oni mogu biti natuknice. Stoga bismo očekivali da frazeološki rječnik ne svodi frazeme s *ljudi, gori, bolji* i sl. pod natuknice *čovjek, zao, dobar*, gdje se nalaze ovakvi frazemi: *šaka ljudi, biti bolje sreće, bolja polovica, gori od Turčina, vratiti žao za gore* (Matešić 1982). Budući da je takav postupak dosljedan, osigurano je lako snalaženje u rječniku. Postoji i drukčiji pristup, koji je za korisnika rječnika prihvatljiviji jer ne traži gramatičko znanje. Tako korisnik ne mora znati da je u ruskom jeziku *лучше* komparativ od *хорошій* da bi mogao prevesti frazem *лучше поздно, чем никогда* (bolje ikad nego nikad) jer će ga naći pod *лучше* (Menac i dr. 1979). Svakako je najlošije rješenje nedostatak određenoga leksikografskoga kriterija, odnosno nedosljednost. U Anića od supletivnih komparativa samo *gori* ima svoju natuknicu.

Gramatička nepotpunost glagolskih paradigmi razlogom je odstupanja od pravila da se glagoli u rječniku obrađuju pod infinitivom. Postoje morfološki nepotpuni glagoli koji nemaju infinitiv, nego imaju samo neki oblik. Takav oblik dobiva status natuknice pa postaje prema tomu i osnovni leksikografski lik, rječnica, npr. *hajde, nemoj, velim*⁹. No, postoje glagoli koji imaju sve oblike, morfološki su “puni”, ali se stvarno upotrebljavaju samo neki oblici, najčešće treće lice, pa su upotrebno nepotpuni, npr. *svanuti, svitati, kišiti, razdaniti (se), pomrijeti, poskapati, ojanjiti se, omaciti se* itd. Anić pod *razdaniti (se)* kao morfološki podatak stavlja treće lice jednine, ali kod *pomrijeti* stavlja prvo lice, koje je samo neiskoristiva jezična mogućnost, ili kod *kišiti* prilog sadašnji i gl. imenicu, a kod *sniježiti* 3. l. jd. prezenta, prilog sadašnji i glagolsku imenicu. Ni u jednom članku nema napomene o ograničenoj upotrebi oblika tih glagola.¹⁰

Poseban su problem varijantne natuknice. One se različito obrađuju čak i u istom rječniku, npr. Šonje naglasnu varijantu navodi kao drugu natuknicu u zagradi, npr. *provizija (provizija)*, dok fonemske varijante imaju svoje natuknice, npr. *sport* i *šport*, s tim da je obrada pod natuknicom *šport*, koja stoji uz prvu mjesto definicije. U Anića je pak obratno, *šport* je upućen na *sport*.

Što će u povijesnom rječniku ili u dijalektnom biti natuknica kada se nađe po nekoliko fonoloških varijanata? Akademijin je *Rječnik* u tom slučaju sve svodio na novoštokavsku natuknicu: *Dionice, Bjelostjenac*, umjesto kajkavskih likova *Delnice* i *Belostenec*.

⁹ Kako je glagol *velim* nepotpun, treba ga u rječniku potpuno obraditi. Anić svojom obradom zbunjuje korisnika. Natuknica je *velim*, prezent *velim*, imperfekt *veljah*. Nema priloga sadašnjega *veleći* (u treće je izdanje dodao), a po razlikovanju natuknice i prezenta izlazi da to nisu isti oblici, ali se ne zna u tom slučaju gramatička odrednica natuknice.

¹⁰ Može se pretpostavljati da to izvorni govornik zna, ali jednojezičnikom se može koristiti i neizvorni govornik. Osim toga pretpostavke ne bi smjele biti leksikografskim kriterijem.

Dva su tu problema. Jedan je fonološka varijantnost istoga leksema (naglasna i fonemska), a drugi je bogata sinonimija, pogotovo koja zahvaća istokorijenske lekseme. Prvi slučaj u povijesnom rječniku može doći zbog razlika nastalih povijesnim razvojem (*sarce* – *srce*) ili u procesu posuđivanja zbog različite adaptacije (*mahrma* – *marama*). U dijalektnom rječniku varijantnost je činjenica sustava (*mnogo* – *mlogo*, *kačket* – *kašket*). U literaturi postoje različiti pristupi. Prema jednima trebao bi se uspostaviti arhileksem kao natuknica, dakle konstrukt, apstraktni zajednički lik svih konkretnih njezinih realizacija. Pod tom i takvom bi se natuknicom obradile sve varijante. Prema drugomu mišljenju, s kojim se možemo složiti, sve su varijante ravnopravne, pa prema tomu svaka treba imati svoju natuknicu. Da bi se uštedjelo na prostoru, potpuna se semantička obrada može dati kod jedne natuknice, na kraju koje se uputnicom usp. (= usporedi) upućuje na sve druge varijante kod kojih se umjesto definicije daje formula “isto što”. Što će u tom slučaju biti glavna natuknica ili arhileksem? Može se uzeti mehanički kriterij pa za glavnu natuknicu odrediti prvu po abecedi, može se uzeti frekvencijski, ili etimološki kriterij, a to znači onaj leksem koji je najmanje promijenjen i koji se može smatrati polaznom strukturom za ostale varijante. Kod svih se varijanti trebaju dati podaci o mjesnom govoru, o naglasku, o frazeološkim vezama ili o nekom razvoju novoga značenja. Isto vrijedi i za sinonime. Treba izabrati jedan kod kojega će biti gramatička i semantička obrada, uputiti na sve druge, a druge s formulom “isto što” ili nekom drugom formulom ili znakom uputiti na dominantu.

5. Struktura natuknicâ

Po svojoj strukturi natuknice mogu biti jednorječne, dvorječne i višerječne, zatim mogu biti kratice i jedinice manje od leksema (aloleksi, prefiksoidi, sufiksoidi, slova ...). Hrvatska leksikografija daje prednost jednorječnim natuknicama, premda se, pogotovo u terminološkim rječnicima, sve više nalazi višerječnih natuknica. Kriteriji za odabir jednorječnih natuknica uglavnom se podudaraju s pripadnošću riječi pojedinomu leksičko-gramatičkomu razredu, dok za ostale natuknice, na primjer višerječne natuknice i kratice nisu razrađeni kriteriji.

5.1. Jednorječne natuknice

Većina je natuknica jednorječna. Među njima je velik broj referentnoga leksika, ali i gramatičkih riječi. U rječnik se uvrštavaju nerijetko i prefiksoidi, sufiksoidi, kratice, znakovi (za mjerne jedinice), fleksijski oblici, osobito supletivi. Stogodišnja leksikografska tradicija rada na Akademijinu *Rječniku* stvorila je leksikografsku školu u kojoj su se višerječne jedinice svodile na jednorječne natuknice. Tako su u Šonji i u Aniću po tradiciji obrađeni fitonimi *babin zub* (*Tribulus terrestris*) i *babino uho* (*Peziza aurantia*) pod natuknicom *babin*, iako su ti nazivi uzoran primjer leksikalizacije jer nijedna sastavnica nema leksičko značenje (v. točku 5.4).

5.2. Podleksemske natuknice

Natuknice veće ili manje od riječi polako nalaze svoje mjesto i u hrvatskim rječnicima, no još nema razrađenih kriterija po kojima bi se znalo koje sve takve natuknice treba uvrstiti u veće opće jednojezične rječnike. Svakako to mogu biti u prvom redu prefiksoidi (*eko-*, *hipo-*, *socio-*, *mikro-* ...) i sufiksoidi (*-teka*, *-fob*, *-logija* ...), ali mogu doći i frekventni

prefiksi, npr. *na-*, *do-*, *iz-*, čestice tipa *god* koje dolaze u složenicama (*tkogod*) i samostalno (*tko god*) itd. Da bi jedinice manje od riječi našle svoje mjesto u rječniku, potrebno je u razradi koncepcije prije izrade rječnika odrediti koje sve jedinice dolaze kao natuknice. Ekonomičnosti radi Anić je kao natuknice uvrstio česte sastavnice složenica, npr. *-godišnjak* (*dvogodišnjak*, *stogodišnjak* ...), *-godišnji* (*dvogodišnji*, *stogodišnji*), *-godišnjica* (*stogodišnjica*, *petogodišnjica* ...), *tamno-* (*tamnozelen*) itd., što je novost u hrvatskoj leksikografiji. U odnosu na druge rječnike Anić i Goldstein imaju mnogo više prefiksoida i sufiksoida kao natuknice, što je i razumljivo s obzirom na to da je posrijedi rječnik stranih riječi.

5.3. Kratice

Budući da je danas sve više kratica u jeziku i da se objavljuju rječnici kratica, u hrvatskim se jednojezičnicima obično kao natuknice ne nalaze kratice, pa ni frekventne abrevijature (UN, EU, UNESCO i sl.). Uglavnom se pojedine kratice i znakovi mogu naći uza svako slovo, npr. uz natuknicu *m/M* osim jezikoslovnoga značenja navedena su i značenja u fizici (Šonje).

5.4. Višerječne natuknice

U jezikoslovlju se dugo vode rasprave o leksičkim jedinicama većim od riječi, ali se još nisu usustavili ni nazivi za njih, a pogotovo se nije odredio njihov status u rječniku. U hrvatskom jeziku postoji za njih više različitih naziva: *kolokacije*, *vezane leksičke skupine*, *sintagme*, *izrazi*, *izričaji*, *sveze*, *sveze riječi*, *višeleksičke jedinice*, *višeleksičke sveze*, *višerječne natuknice*, *višerječne jedinice*, *višečlani nazivi*, *višerječne sveze*, *skupine riječi*, *skupovi riječi*, *sintagmemi*, *leksičke jedinice veće od riječi*. Tafra je (2000) predložila naziv *višerječnica* (engl. *multi-word lexical units*) za leksikalizirane sveze koje moraju naći svoje mjesto u rječniku kao natuknice. Riječ je o svezama tipa *lijepa kata*, *volovsko oko*, *vučja noga* (fitonimi), *božja ovčica*, *morski pas*, *slijepi miš* (zoonimi). I u drugim se jezicima nalaze slične leksičke jedinice: fr. *tout de suite*, *pomme de terre*, rus. *железная дорога*. Višerječnicu *slijepi miš* Anić obrađuje pod natuknicom *miš*, iako to nije vrsta miša kao što je *crni bor* vrsta bora. U općim objasnidbenim hrvatskim rječnicima vrlo je malo višerječnica jer za njihovo uvrštavanje treba jasno definirati što se smatra višerječnom leksičkom jedinicom koja u leksičkom fondu ima mjesto kao leksem. Dosad se u njima svoje sigurno mjesto nalazili jedino frazemi kao višerječne podnatuknice te imena (onimi) ako su uvrštavana u rječnike, dok su višerječni nazivi u neterminološkim rječnicima rijetko obrađivani pod svojom natuknicom. Zapravo su višerječnice imale potpuno nejasan status u hrvatskim rječnicima, što dobro ilustrira Šonje u kojem su *morski konji* obrađeni pod natuknicom *morski*, a *morski psi* pod natuknicom *pas*, dok je Anić dao isti status frazemu *morska ideja* i nazivu *morski pas* obradivši ih zajedno u podčlanku pod natuknicom *morski*.

Dvočlana (višečlana) natuknica u općim rječnicima može biti samo vezana leksička skupina (toponimi, npr. *Gorski kotar*; nazivi u kojima značenje obiju sastavnica ili samo imenice nema veze s njihovim prvotnim značenjima, npr. *crveni vjetar* med., *vučja noga* bot.). Ostale leksičke skupine (frazemi, npr. *nositi dušu u nosu*; nazivi ako pridjev označuje podvrstu onoga što znači imenica, npr. *bijeli dud*) ne bi trebale imati svoju natuknicu i

trebale bi se obrađivati unutar rječničkoga članka u posebnim odjeljcima. U hrvatskoj je leksikografiji načelno to tako, ali u praksi ima dosta razilaženja u shvaćanju stupnja leksikaliziranosti pojedinih leksičkih skupina. Razilaženja u pristupu toj problematici ima i od jedne leksikografije do druge. Tako je u hrvatskim rječnicima *morski krstavac* obrađen s. v. *krstavac* (Anić), a u francuskim rječnicima leksičke jedinice *point de vue* i *pomme de terre* obrađene su pod svojom natuknicom (*Le petit Robert*) jer se smatra da su potpuno leksikalizirane i izjednačene s leksemom.

Poseban su problem višerječne gramatičke jedinice koje uglavnom ne dobivaju status natuknice, npr. *bilo što, ma što, makar koji, s obzirom na to da, budući da, u tijeku ...* Razlog leži u činjenici da ni hrvatske gramatike nisu riješile status tih jezičnih jedinica, pa ih rječnici vrlo različito obrađuju ili ih najčešće ne obrađuju, iako se zna koju funkciju one obavljaju, npr.: *s obzirom na to da, samo što, ma gdje, tako da, zato što ...* dolaze u značenju veznika; *u vezi sa, u tijeku, u usporedbi sa ...* u značenju prijedloga; *sve u svemu, tako reći, na sreću ...* u značenju čestica; *za svagda, od jutros, do danas ...* u značenju priloga; *ma što, bilo što, bilo koji, kakav bilo ...* u značenju zamjenica. Tek se poneki složeni veznik (*kao što, budući da*) može naći kao natuknica (Anić). Istražujući složene veznike *tim više što, tim prije što, utoliko više što, utoliko prije što, to više što* Kordić (2002: 129) zaključuje: "Ti složeni veznici dosad se ne spominju ni u jednoj HS gramatici i ne opisuju se ni u jednom HS rječniku." Kordić navodi podatke iz literature koji pokazuju da je slična situacija i u češkom jezikoslovlju.

Opći rječnici često u abecedni niz uvrstavaju i enciklopedijske natuknice, osobito zemljopisna imena, ali bez objašnjenja kriterija i njihova postotka u odnosu na opći leksik. Premda se višerječno ime ne može rastavljati na svoje sastavnice, Šonje obrađuje toponim *Gorski kotar* pod pridjevnom natuknicom *gorski*, a *Ravna Gora* i *Ravni kotari* također pod pridjevom *ravan*. No, zato svoje natuknice imaju imena gradova *San Jose* i *San Juan*.¹¹

6. Dvojbe pri određivanju natuknice

Leksikograf na početku određivanja lijeve strane rječnika stoji pred pitanjima:

- a) koji će leksik uvrstiti u svoj rječnik
- b) koje leksičke jedinice mogu imati status natuknice
- c) koji lik treba imati natuknica.

Prva je dvojba vezana uz tip rječnika; izbor leksika ovisi o tome radi li se suvremeni ili povijesni rječnik, opći ili specijalni, standardnojezični ili dijalektni i sl. Opseg rječnika također igra veliku ulogu u izboru leksičke građe za rječnik. Načelno se ti kriteriji mogu unaprijed odrediti, ali će leksikograf često zastati dvojeći pred pojedinim riječima. Primjerice, u većem općem jednojezičnom rječniku bit će teško odrediti mjeru za unošenje imena i naziva, kolokvijalizama, arhaizama, dijalektizama, pragmema (npr. formula za pozdrav), riječi koje najčešće u rječnicima imaju samo tvorbeno značenje (glagolske imenice, umanjenice, uvećanice, ženski mocijski parnjaci, negirane riječi, glagolski vidski parnjaci) itd. Budući da su rječnici u Jugoslaviji prije njezina raspada rađeni za cijelo

¹¹ U rječniku se nalaze kao natuknice glavni gradovi država.

jugoslavensko tržište, hrvatski su rječnici obilovali riječima koje se nikad nisu upotrebljavale u Hrvatskoj, čak ni u razgovornom jeziku. Nakon devedesetih godina prošloga stoljeća našlo se i ovakvih natuknica: *azot*, *bioskop*, *boranija* u dosta rječnika, pa čak i u Šonje koji je najnormativniji od njih. Zašto ima tih riječi u najnovijim hrvatskim izdanjima? Jednostavno, stariji su rječnici bili izvorom novima, a to dokazuje da se rječnici često rade kompilacijom. Tako Bujas 1983. ima sve tri navedene natuknice, doduše s uputnicom na *dušik*, *kino* i *mahune*, ali ih je prenio i u rječnik 1999. godine. S leksičkom su građom često preuzimane i metode izrade rječnika.

Kad se riješe pitanja vrste leksika i njegova izbora, ostaje dalje dvojba pri odlučivanju koja jezična jedinica može biti natuknica, obrađuju li se različita značenja pod jednom ili pod dvjema natuknicama i u kojem liku dolazi natuknica. Ovdje ćemo se zadržati na tome koje semantičke i gramatičke uvjete leksička jedinica treba zadovoljiti da bi mogla biti natuknica i kako se ti uvjeti ostvaruju u hrvatskim rječnicima. Nešto smo već rekli o formi i strukturi natuknice, a ovdje ćemo razraditi još nekoliko problema koji su opći leksikografski, a ne samo problemi hrvatske leksikografije.

Leksikograf mora odlučiti što je leksička jedinica, hoće li natuknice biti samo jednorječne ili neće, hoće li uzimati jezične jedinice veće i manje od riječi, mora povući granice između homonimije i polisemije, leksikalizacije i sintagmatizacije, leksikalizacije i idiomatizacije, konverzije i polisemije. Univerzalnoga kriterija nema jer se i u pojedinim leksikografijama ne obrađuju jednako jednaki primjeri. Primjerice, u engleskoj će leksikografiji homografija igrati veću ulogu nego u hrvatskoj pa će dvojba biti treba li sve homografe obraditi u jednom rječničkom članku ili ne treba bez obzira na to jesu li posrijedi različite vrste riječi. Atkins i Rundel (2009: 194) navode primjere iz engleskih rječnika, u jednom postoji samo jedan rječnički članak s natuknicom *paramilitary* bez podnatuknica, u drugom dva rječnička članka *paramilitary*¹ adj. i *paramilitary*² n., a u trećem jedan rječnički članak s numeriranim podčlancima za pridjev i za imenicu. Iz toga se jednoga primjera vidi da su iskorišteni svi načini obrade tih homografa. Dok bi u ruskom rječniku trebale postojati dvije homonimne natuknice 1. *лук* biljka i 2. *лук* oružje, u hrvatskom rječniku ne bi se smjele obrađivati kao homonimi jer te dvije riječi imaju različite akcente i nisu ni homografi ni homofoni, iako su upravo homografija i homofonija jedan od glavnih uvjeta da bi se uopće moglo razgovarati o homonimiji. S druge strane, u engleskom će rječniku zoološko i ekonomsko značenje imenice *bear* biti obrađeno kao polisemija (1. *zool* vrsta zvijeri, 2. *ek* burzovni mešetar), a u hrvatskom rječniku, ako se obrađuje i drugo značenje, kao homonimija (1. *medvjed*, 2. *medvjed*) jer između ta dva značenja nema nikakve motivacijske veze (drugo je značenje semantička posuđenica u hrvatskom), dok u engleskom postoji (drugo značenje ima veze s trgovcima medvjedim kožama u 19. stoljeću).

Najveći je nedostatak što hrvatski rječnici ne primjenjuju u praksi leksikološka i gramatička istraživanja u kojima im se nude rješenja. Stoga u njima ima dosta primjera za nerazlikovanje homonimije i polisemije, za zanemarivanje rezultata konverzije i leksikalizacije, za neuočavanje riječi s gramatički neprototipnim obilježjima, kao što su imenice *singularia* i *pluralia tantum* ili glagoli s nepotpunim paradigmama. Pokazat ćemo na nekoliko primjera o čem je riječ.

Homonimi bi se u rječnicima trebali obročati¹² kao posebne natuknice. U hrvatskom jeziku homonimi moraju biti riječi iz iste vrste, jednaka izraza, a to znači moraju biti istopisnice i istozvučnice, te ne smiju imati nijedan integralni sem u svojim semantičkim strukturama. Stoga u hrvatskim rječnicima nisu homonimi riječi koji imaju jednak fonemski slijed, ali različite akcente, nisu ni riječi koje imaju jednake izraze (istopisnice i istozvučnice) ako pripadaju različitim vrstama riječi, iako se takvi primjeri nalaze obrađeni kao homonimi. Pogrešno su označeni kao homonimi ovakvi primjeri koji se razlikuju po dužini naglaska (natuknice su u hrvatskim jednojezičnim rječnicima redovito akcentirane): *pàs* ‘domaća životinja’ i *pàs* ‘opasač’, *lùk* ‘biljka’ i *lùk* ‘oružje’, ali i *pàsti* ‘udariti o tlo’ i *pàsti* ‘hraniti se travom’, glagoli koji se razlikuju i akcentom i vidom, zatim *pàsati* gl. ‘stavljati pojas’ i *pasàti* m. mn. ‘vjetrovi oko ekvatora’,¹³ dvije različite vrste riječi koje se uz to razlikuju i po akcentu i koje ni izrazno ni sadržajno nisu ni u kakvu odnosu. Kao što riječi *bal* i *bol* ne mogu biti homonimi, tako jednako ne mogu ni *pàs* i *pàs*, kao što ne mogu ni u ruskom *свѣденіе* i *сведѣніе* biti homonimi s obzirom na to da akcent ima distinktivnu funkciju jednako kao i fonem. Iako je sve to teorijski potpuno jasno, događa se da rječnici ponekad ne slijede teoriju, ali i da znanstvena literatura ponudi neprihvatljiva rješenja. Znanstveno je neutemeljeno homonimima proglašavati suvremenu riječ i arhaizam čije značenje rijetko tko zna: *brod* (rus. *корабль*) i *brod* (rus. *брод*), standardnu i nestandardnu riječ: *džin* (rus. *джин*) i *džin*¹⁴ (rus. *гигант*), različite vrste riječi: *dobro* im. (rus. *добро*), *dobro* pridj. sr. r. (rus. *доброе*), *dobro* pril. (rus. *хорошо*), kao što to čini Samardžija (1989). Ni homografija ni homofonija ne mogu biti jedini kriterij za leksičko-semantičke odnose. Rječnici homografa mogu biti korisni za učenje drugoga jezika, ali se onda oni tako trebaju i nazvati. Kad je riječ o paradigmatiskim leksičkim odnosima, tada je osnovni uvjet da riječi budu iz istoga leksičko-semantičkoga razreda. A kad govorimo o homonimijskim odnosima, tada se nikako ne mogu dovoditi u vezu riječi iz iste tvorbene porodice, kao što je slučaj sa zadnjim primjerom. One ne zadovoljavaju kriterije da budu homonimi ne samo što su različite vrste riječi i što se u odnos stavljaju kanonski likovi (nominativ imenice) i oblici riječi (srednji rod pridjeva) nego sve tri riječi imaju zajedničkih semantičkih obilježja jer su nastale od pridjeva *dobar*.

Nakon kritike prvoga izdanja (Tafra 1992) da leksičke jedinice *bít* i *bít* (informatički i filozofski naziv) nisu homonimi i da ih ne treba obročavati kao homonime jer se razlikuju akcenatski, Anić je u drugom izdanju izbacio njihovo obročavanje i primijenio ga uglavnom samo za homonime, kako je jedino ispravno. Obročani su homonimi tipa *zavijati* ‘omatati’ i *zavijati* ‘urlikati, fijkati’, ali i poneki homofoni koji nisu homonimi, npr. *njega* (G i A zamjenice *on* i *ono*¹⁵) i *njega* (imenica). Šonje pak nije razgraničio homonimiju i polisemiju te homonimiju i konverziju. Kad su u pitanju granični slučajevi koje je teško razlu-

¹² Homonimne natuknice mogu biti obilježene i nekim grafičkim znakom, ali su uglavnom obročane brojkama ispred natuknice ili eksponentom iza natuknice.

¹³ Primjeri su iz Šonje.

¹⁴ Hrvatski je *div*.

¹⁵ Anić ima samo muški rod. Taj primjer pokazuje da supletivni oblik može postati natuknica. Jedini je nedostatak što nema kriterija koji se supletivi pojavljuju kao natuknice.

čiti, bolje je da tada leksikograf slijedi tradiciju i korisnikove navike pri upotrebi rječnika. Oko homonima koji su nastali depolisemizacijom jezikoslovci neće biti suglasni jer će dio njih i dalje u tim primjerima vidjeti polisemiju. Tafra je (1986) predložila dvije natuknice 1. *park* i 2. *park* jer te riječi nemaju nikakve semantičke kohezije, jer imaju zasebne tvorbene porodice: 1. *parkovni*, *park-šuma*, 2. *parkirati*, *parkiralište*, *parking*, *parkometar* i jer dolaze u različitim kolokacijskim svezama: 1. *renesansni park*, *gradski park*, 2. *tenkovski park*, *automobilski park*, *vozni park*. Neki će se jezikoslovci s tim složiti, ali će neki i dalje vidjeti jednu višeznačnu riječ.

Kad je sasvim jasno da je riječ o homonimima, a takvi su svi slučajevi kad su riječi iz istoga leksičko-gramatičkoga razreda, jednaka izraza i različita značenja bez zajedničkoga semantičkoga obilježja i uz to različite etimologije, leksikograf bi trebao staviti dvije natuknice. Na primjeru imenica 1. *list* i 2. *list*, koje Šonje obrađuje kao jednu, polisemičnu natuknicu, može se vidjeti da leksikograf uopće ne mora primjenjivati etimološku metodu da bi znao je li jedna riječ ili su dvije. Za *list* ne samo što Skok donosi dva etimona (*list* i *lystъ*) nego i semantička analiza pokazuje da je jedna polisemna riječ u kojoj sva značenja imaju arhiseem 'plosnat', dok stražnji dio potkoljenice (druga riječ *list*) ima upravo suprotan izgled – ispupčen. Jednako su tako pogriješila sva tri suvremena hrvatska jednojezičnika (Anić, HER, Šonje) koji nisu prepoznali homonime 1. *ključ* i 2. *ključ*, iako je primjenom sinkronijskih metoda u razgraničavanju homonimije i polisemije dokazano upravo na primjeru dviju tvorbenih porodica tih riječi da su posrijedi dva homonima (Tafra 1986).

U terminološkim su rječnicima uobičajene višerječne natuknice, ali je za njihovu pojavu dovoljno da su višerječni nazivi normirani bez obzira na vrstu semantičke veze među sastavnicama. Osim višerječnih naziva često se kao podnatuknice nalaze i terminološke kolokacijske sveze, za što je uzoran primjer veliki *Rječnik prava* Milice Gačić. U općim rječnicima kao višerječne natuknice trebale bi se pojaviti svakako leksičke skupine u kojima sastavnice potiru pojedina značenja, a tek skupina kao cjelina ima značenje, odnosno semantička preobrazba pojedinih članova skupine mora biti tolika da svaki član gubi svoju samostalnost pa takve jedinice pripadaju leksičkoj, a ne sintaktičkoj razini, npr. *božja pomoć* nasuprot *božja ovčica* (bubamara). Prvi se primjer sastoji od dva jezična znaka, x i y, od kojih svaki ima svoje samostalno leksičko značenje, a drugi je jedan jezični znak s jednim leksičkim značenjem:

$$(x)Lz + (y)Lz \text{ nasuprot } (x+y)Lz.$$

Primjeri kao što su *hrast lužnjak*, *tvrdi disk*, *stolna lamp*a nisu nastali leksikalizacijom, nego su rezultat sintagmatizacije. U tim skupinama svaka sastavnica ima svoje značenje. Za ilustraciju *vučja noga* (dio tijela) jest sintagma, *vučja noga* (vrsta biljke) jest leksička jedinica nastala leksikalizacijom, odnosno semantičkom demotivacijom, a *vučji apetit* je frazem, nastao metaforizacijom i frazeologizacijom. Nažalost, rječnici još uvijek ne prepoznaju te razlike pa se one u njima ne mogu ni vidjeti.

Leksikalizacija u jezikoslovnoj literaturi ima različita značenja. Ovdje se ona ne razmatra općenito kao proces nastanka riječi, nego kao postupni povijesni proces semantičkih promjena koje dovode s jedne strane do osamostaljivanja pojedinoga morfološkoga oblika, a s druge nakon demotivacije do izjednačivanja leksičke skupine s riječju. Da bi rječni oblik postao leksičkom jedinicom, on se treba najprije degramatikalizirati pa onda leksikalizirati.

U literaturi se taj proces ilustrira primjerima kao što su supstantivizacija engl. sufiksa *-ism* te lat. komparativa *senior* (Ramat 1992). Proces, dakle, teče ovako:

degramatikalizacija → leksikalizacija → konverzija.

Sufiks *-izam* gubi svoje gramatičko značenje, postaje leksička jedinica, dobiva imenične kategorije. Svoje je mjesto kao natuknica našao u Anića s tumačenjem da je kao sufiks “osamostaljen i poimeničen”, dakle prošao je put od leksikalizacije preko konverzije da bi postao jedinica leksičkoga sustava, što dokazuje primjer upotrebe u Anića: *On je slikao po svome i nije slijedio sve te brojne izme koji su se smjenjivali za njegova života*. U rečenici *Učinjeno je to greškom riječ greškom* nema više gramatičko značenje instrumentala jednine imenice ženskoga roda i kao takva se degramatikalizirala da bi mogla postati leksička jedinica koja se u gramatici svrstava u priloge. Leksikalizacija pripada jezičnim univerzalijama, ali se odlikuje i osobitostima u pojedinim jezicima, npr. u jezicima razvijene fleksije postoji mogućnost da se pojedini morfološki oblici osamostale. Iako je o tom načinu nastanka novih leksičkih jedinica u kroatistici pisano dosta kasno (Tafra 2000), rječnici su slijedeći gramatičke opise unosili najčešće priloge koji su nastali leksikalizacijom, npr. *srećom, noću, većinom, doma* (Anić). Prema strukturi leksičke jedinice nastale leksikalizacijom mogu biti jednorječne i višerječne. Prve su *izvedenice*, nastale nultom derivacijom od oblika promjenjivih riječi (*većinom, pomoću, putem*), ili *sraslice* (*očenaš, boktepitaj, budiboksnama*), a druge su višerječnice, čije sastavnice nemaju svoje značenje (*lijepa kata, salamonov pečat* bot.). Identifikacija leksičkih jedinica, pa i onih nastalih leksikalizacijom i konverzijom, prvi je korak u izradi svakoga rječnika.

Poseban je problem u rječnicima obrada homografa (u hrvatskom uz to i homofona) koji pripadaju raznim vrstama riječi. Premda se taj problem tako i navodi, kao homografija, zapravo je riječ o konverziji, nultom izvođenju kad nova riječ nastaje prijelazom iz jednoga leksičko-gramatičkoga razreda u drugi (Tafra 1998). Taj je način nastanka nove riječ u nekim jezicima više plodan, a u nekim manje. U ruskom je jeziku vrlo često poimeničenje (supstantivizacija) pridjeva (*рабочий, дежурный, двудомные, числительное ...*), pogotovo u posljednje vrijeme, dok je u poljskom taj proces neproduktivan pa “многие русские субстантиваты не могут быть дословно переведены на польский язык” (Knjazev 2007: 171). Rječnici ne mogu ažurno pratiti takve procese, ali one “stare” supstantivizirane pridjeve¹⁶ svakako bi trebali bilježiti, pogotovo što ih je u hrvatskom jeziku manje. U rječnicima su uočeni tek rijetki primjeri pa su zato nedosljedno obrađeni. U Šonje se nalaze dvije natuknice, pridjev *višnji* ‘božanski’ i imenica *Višnji* ‘Bog’, ali samo je jedna natuknica – pridjev *velečasni*, iako postoji i imenica *velečasni*. Očito je da je leksikograf ispravno postupio u prvom slučaju samo zbog velikoga slova u pisanju imena.

U rječnicima ima različitih pristupa. Formalni kriterij primjenjuje, primjerice, OED u kojem je u tom slučaju natuknica forma bez gramatičkoga sadržaja, a rječnički je članak podijeljen primarno prema kategorijalnomu značenju natuknica (imenica, pridjev ...), a sekundarno prema leksičkomu značenju. Vrlo se često u rječnicima obročavaju homografi kao posebne natuknice, npr. *Le petit Robert* obročava homografu koji pripadaju istoj vrsti riječi, pa su u tom slučaju posrijedi homonimi, npr. glagoli 1. *sortir*, 2. *sortir*, 3. *sortir*, ali i koji pripadaju različitim vrstama riječi, npr. imenicama i uzvicima: 1. *gare* i 2. *gare*. U Šonje se obročavaju tako 1. *sāmouk* im.,

¹⁶ Najčešće se navodi primjer *mlada* ‘djevojka na dan vjenčanja’.

i 2. *samòuk* pridj., 1. *zèlèn* im. i 2. *zèlen* pridj., 1. *dòbro* im. i 2. *dòbro* pril., 1. *blàgo* im., 2. *blàgo* pril., 3. *blàgo* uzv. Navedeni primjeri ne samo što pripadaju različitim leksičko-gramatičkim razredima nego se razlikuju i naglaskom te nema nijednoga razloga, ni izraznoga ni sadržajnoga, da se te natuknice obročavanjem dovode u bilo kakvu vezu. Spomenuli smo da Anić u novim izdanjima više ne obrađuje heterofonske homografe (*bít* i *bìt*, *lúk* i *lùk*) kao homonime, ali je i dalje obročavao natuknice koje imaju jednak naglasak, a pripadaju različitim vrstama riječi: 1. *lijêp* pridj. i 2. *lijêp* im., 1. *spòr* im. i 2. *spòr* pridj. Ako zanemarimo izjednačivanje obrade homonimije i konverzije¹⁷ (u oba slučaja natuknice su obročane), vidimo da je Anić rezultate konverzije obradio kao posebne riječi, kako bi i trebalo biti, npr. u rječniku su tri natuknice *solo*: imenica, pridjev i prilog. S druge strane, u tom je rječniku samo jedna natuknica *Bog*, a već se iz gramatičkih podataka o njoj (*Bože, bogovi/bozi*) vidi da su u pitanju dvije riječi: *Bog*, imenica samo u jednini,¹⁸ *bog* imenica s punom kategorijom broja i treća riječ koja traži svoju natuknicu: *bog* uzv.

Pokazat ćemo još nekoliko primjera za konverziju. Anić natuknicu *putem* smatra samo prilogom navodeći primjere *pismenim putem* i *putem pošte*. Dodavši tomu da iza natuknice *putem* u zagradi stoji genitivna dopuna (*čega*), očito je da se u tom rječničkom članku našlo štošta pogrešnoga. Budući da je riječ o popriloženju (*objasnit ću ti putem*) i o poprijedloženju (*putem pošte*), trebale bi biti dvije natuknice.

Konverzija još nije dobro obrađena u gramatikama, pa nije čudno da ju ni rječnici ne obrađuju kako treba. Ako se uzme gramatička obrada riječi *tisuća* i *milijun*, vidi se da se te riječi najčešće smatraju imenicama. Međutim, kad znače neodređenu veliku količinu, tada su to imenice koje imaju sve padeže: *milijuni ljudi umiru od gladi*, ali kad znače broj, tada se te riječi ne sklanjaju: *bez milijun eura, s milijun eura*. Stoga je ispravno što NJHUR ima natuknice: *Hundert* i *hundert*, *Tausend* i *tausend*, premda ima samo *Million*.¹⁹ Da su potrebne dvije natuknice u hrvatskim, ali i u drugim rječnicima, pokazuje primjer razgraničenja broja *milijun* i imenice *milijun* te rednoga broja *drugi* i pridjeva *drugi*:

Primjer 1: Razlike između leksema *milijun*¹ i *milijun*²

obilježja	<i>milijun</i> , br.	<i>milijun</i> , im.
kategorija broja	–	+
kategorija padeža	± ²⁰	+
umanjenica	–	<i>milijunčić</i>
redni broj	<i>milijunti</i>	<i>milijunski</i>
s atributom	–	<i>mali milijun</i>
značenje	10 ⁶	‘velika količina, mnoštvo’

¹⁷ Konverziju ne smatramo vrstom homonimije (Tafra 1998).

¹⁸ Zato nikako ne može biti veliko slovo u frazemu *skidati Bogove* kao što je u Šonje.

¹⁹ Taj je rječnik slijedio pravopisnu smjernicu br. 48 u Dudenovu pravopisu (21. izdanje iz 1996, str. 38) prema kojoj se brojevi manji od milijun pišu malim slovom. Iako nema nikakve logike da se *svi* brojevi u njemačkom pravopisu ne pišu malim slovom, niti da se riječi koje znače neodređenu količinu, mnoštvo, ne smatraju imenicama, u njemačkom jeziku zbog morfoloških i sintaktičkih razloga riječ *Million* (i ostale riječi kojima se imenuju veći brojevi – 10⁹, 10¹² itd., ali i neodređena količina) smatra se imenicom. Zahvaljujem njemačkomu slavistu prof. emer. dr. sc. Helmutu Keipertu koji me upozorio da svoje shvaćanje brojevnih riječi ne mogu u svemu primijeniti i na njemački.

²⁰ *Milijun* se kao broj zapravo i ne sklanja: *s milijun kuna, bez milijun kuna*, ali je ostavljena mogućnost sklonidbe: *ostao je bez milijuna (kuna)*.

Primjer 2: Anić

drugi²¹ *prid.* (druga ž, drugo *sr*) **1.** redni broj prema glavnomu broju dva; koji je po redu za prvim [*~i red parketa*] **2.** *prid.* koji se razlikuje od spomenutoga ili opisanoga; drukčiji [*to je ~i način rada*] **3.** ostali [*doći s ~ima*] **4.** strani, oni koji nisu svoji, koji nisu prisutni ili nije poželjno da budu prisutni [*raditi pred ~ima; govoriti pred ~ima*] **Δ ~a strana .... ~i kraj ... ~a mladost....** (obrada značenja)
na ~o brdo tkan... ~im riječima .... (obrada značenja)

Prijedlog obrade:

drugi br. *redni broj od glavnoga broja dva, koji dolazi iza prvoga u redu istovrsnih predmeta:* drugi brak; drugi i treći naraštaj; drugo stoljeće

druga mladost*; **iz druge ruke** v. ruka

drugi prid. 1. *ostali (u redu istovrsnih predmeta):* suši se jela i drugo drveće; postaje dosadan sebi i drugima **2.** *drukčiji nego prije, različit:* nastavak rata drugim sredstvima; postao je sasvim druga osoba **3.** *za stupanj viši od najnižega:* obratiti se na drugu instanciju; škol. drugi stupanj **4.** *koji je do glavnoga (lošiji, sporedni ...):* vagon drugoga razreda; sport druga postava **5.** *koji je kao pravi:* on je drugi Mozart **6.** u im. značenju **a.** *sljedeći, idući:* neka uđe drugi **b.** *u svezi s jednim pri suprotstavljanju označava osobu ili predmet:* jedan je bio pisac, a drugi predsjednik države; ni jedno ni drugo **c.** *bilo koji:* nije bilo druge u mom životu osim tebe **7.** (mn.) *nepoznati:* šuti pred drugima

◇ **biti u drugom stanju** v. stanje; **druga strana*** medalje; **drugi par*** rukava; **gledati drugim očima** v. oko; **jedno* s drugim;** **nema druge** v. nemati; **otići na drugi svijet*;** **s druge strane** v. strana; **to je drugi padež***

-----

* uputnica na natuknicu pod kojom će frazem biti obrađen

Konverzija je samo djelomično uočena, rjeđe kao izlučena natuknica kao što je u Anića pouzvičenje glagolskoga oblika *jest*, a ponekad se ona uočava u definicijama unatoč tomu što natuknica nema adekvatnu gramatičku odrednicu. Tako Anić natuknicu *umrla* određuje kao pridjev samo u imeničnom značenju, a u definiciji miješa pridjev (“koji je umro ...”) s imenicom (“pokojnik”). Slično je obradio natuknicu *zeleni*. Gramatički ju je odredio kao određeni pridjev, a definirao kao imenicu (“1. onaj koji ... 2. pripadnik”). Budući da su širom svijeta danas aktivne stranke zelenih, očito je da je riječ o poimeničenju pridjeva, o imenici *zeleni* kao političkom nazivu. Rječnici su uvijek korak iza jezikoslovnih spoznaja jer se rade dugo i jer se često rade kompilacijom. No, ako u jezikoslovnoj literaturi nema suglasnosti, tada će leksikograf biti skloniji ići već utrtim stazama, što u ovom slučaju znači da neće unositi imenicu *zeleni*. Potpuno je u krivu Rakić (2002–2003) kad pretpostavlja da je Tafra (1998) “imala u vidu nemačku situaciju” (str. 202) u kojoj postoji naziv *Grüne*. Imenica *zeleni* ima veze s njemačkim samo utoliko jer je nastala kalkiranjem, ali u svim sredinama u kojima postoje zeleni kao politička stranka, postoji i imenica koja bi trebala naći svoje mjesto u rječnicima.

²¹ U ovom se radu ne bilježi naglasak ako nije razlikovan.

U slučajevima pridjeva i imena *popov* i *Popov*, koje Rakić navodi kao primjere homonimije, riječ je o dvama procesima:²² konverziji i onimizaciji, a nikako o homonimiji. Te dvije riječi ne treba obročavati u rječniku jer nisu u leksičko-semantičkom odnosu.

Čini se da je problem konverzije za leksikografiju nešto širi nego za gramatiku jer se gramatika ne mora baviti pojedinačnim slučajevima, a leksikografija mora. Konverziju je veoma teško lučiti od upotrebe jedne riječi u značenju druge. Ako leksikograf ne smatra da je u nekom slučaju riječ o konverziji, trebao bi barem zabilježiti da joj je promijenjeno značenje. Budući da je klasična podjela riječi na vrste još uvijek glavni kriterij za uspostavu natuknice, u jednom se rječničkom članku ne bi smjele naći dvije odrednice za vrstu riječi. Nova gramatička odrednica vrste ujedno je i mjerilo za uspostavu nove natuknice. Ona je znak da je riječ o novoj leksičkoj jedinici koja se razlikuje i gramatički i semantički od svoga homografskoga parnjaka. Ako se zbog ekonomičnosti ili zbog leksikografske tradicije odluči drukčije te se u jednom članku obrade leksičke jedinice koje pripadaju dvjema vrstama riječi, primjerice prilozi motivirani pridjevom, takva se obrada treba obrazložiti u uvodu i dosljedno ju provesti.

Mnogi jezikoslovci konverziju smatraju glavnim načinom nastanka homonimije (Ahmanova 1957, Koteljnik 1982, Lakova 1995). Tomu se mišljenju može ozbiljno prigovoriti jer riječ koja nastaje konverzijom ima s osnovnom riječju najmanje jedan integralni sem, koji je uvjet za konverziju, ali je osnovna prepreka za uspostavu homonimijskih odnosa, koji se zasnivaju na semantičkoj nedodirljivosti. I kod konverzije i kod homonimije riječ je o homogrfima,²³ samo u prvom slučaju oni pripadaju dvjema vrstama riječi i značenjski se preklapaju, a u drugom oni pripadaju istoj vrsti riječi i značenjski se ne dodiruju (Tafra 1986). Osim jednakosti izraza zajednička im je i nemogućnost kontekstualne zamjenjivosti. Budući da riječi nastale konverzijom nisu u homonimijskom odnosu, njihove natuknice u rječniku ne treba obročavati.

Nakon istraživanja konverzije s leksikografskoga stajališta (Tafra 1998, 2005b) rječnici su počeli voditi računa i o njoj. Tako se u srpskom tvorbenom rječniku Gortan-Premk i dr. (2003) vidi koja je riječ nastala konverzijom jer nije segmentirana na morfeme. Antica Menac, Željka Fink Arsovski i suradnici u frazeološkim rječnicima koje objavljuju u posljednje vrijeme prvi put u frazeografiji različito obrađuju konverziju od polisemije. Za ilustraciju evo primjera iz Menac i dr. (2011) za obradu polisemije i konverzije:

prva liga

1. */odličan, izvrsan/* первый класс, высшей марки, что надо, хоть куда
2. */odabrani (istaknuti) sloj društva/* высший класс, лучший из лучших

kao grom

- A) */izvrsan, brz, jak, žestok/* хоть куда, что надо, первый сорт
- B) */izvrsno, jako, brzo/* как нельзя лучше, хоть куда, на все сто, что надо.

²² O gramatičko-semantičkim procesima nastanka riječi usp. Tafra i Košutar 2009.

²³ Odstupanje u primjerima kao što je *sljedeći* i *sljedeći* može se zanemariti jer je grafem za stari jat mogao biti i drugi, npr. *ě*, pa se homografija ne bi narušila.

Pri uspostavi lijeve strane rječnika leksikograf se vrlo često pita hoće li kao natuknicu staviti neki morfološki oblik, u kojim slučajevima natuknica ima množinski oblik, koje će izvedenice imati svoju natuknicu, a koje će biti obrađene kod osnovne riječi te je li sličnost leksičkih jedinica rezultat variranja ili dubletnosti. Na prvi pogled ne bi trebalo uopće biti sumnje da svaki leksikograf zna kojemu leksičko-gramatičkomu razredu pripada neka riječ i prema tomu glavninu problema može riješiti slijedeći gramatiku. No, dugo je trebalo da se najprije u znanstvenim člancima u primjerima *sunčana strana* i *sunčana pjega*, *žučna rasprava* i *žučna kesica* prepoznaju pridjevni parovi (Babić 1986). Obrada toga problema s leksikografskoga stajališta (Tafra 1988) potaknula je autore rječnika (Šonje, Gortan-Premk i dr. 2003) da u svoje rječnike unose dvije natuknice, jednu za opisni pridjev sa sufiksom -an, a drugu za odnosni pridjev sa sufiksom -ni. Činjenica da se neki oblici opisnoga pridjeva (*zračan: zračna soba*) izrazno podudaraju s oblicima odnosnoga (*zračni: zračna struja*) još uvijek je uzrok njihova nerazumijevanja. Šonje ih je uzorno obradio, npr.:

kùltúran (ž -rna, s -rno) *prid* [G -rna, odr *kùltúrnī*, G -ōga, -ōg] **1.** koji je ispunjen kulturom; prosvijećen, izobražen: ~ *čovjek*, ~ *zemlja* **2.** koji sadržava kulturu; uljudan, pristojan: ~ *odgovor*, ~ *nastup*

kùltúrnī (ž -ā, s -ō) *prid* [G -ōga, -ōg] **1.** koji se odnosi na kulturu: ~ *dogadaj*, ~ *djelatnik*, ~ *program* **2.** koji se uzgaja, obrađuje; uzgajani, obradivi: ~ *biljka*, ~ *tlo* • ~ *revolucija* *his* etapa u političkom životu Kine ...

Prevelika izrazna i sadržajna sličnost bila je uzrokom česte obrade dvaju pridjeva kao jednoga. Anić je ne samo izmiješao opisne i odnosne pridjeve nego je sve gradivne pridjeve tipa *kositreni* obilježio u zoni morfoloških podataka (podaci o vrsti riječi) kao određene pridjeve. Ako se gledaju hrvatske gramatike, nije riječ o određenim pridjevima jer prema njima samo opisni pridjevi imaju određeni i neodređeni lik, a ako se pak gleda jezikoslovna literatura o kategoriji neodređenosti/određenosti, tad se može zaključiti da ta semantička kategorija nije kategorija riječi, pogotovo nije pridjevna kategorija, nego je činjenica aktualne sintakse, kategorija teksta, i u takvu tipu rječnika i na tom mjestu ne dolazi podatak o njoj.

Sličnost na izraznoj i sadržajnoj razini inače je čest uzrok pogreškama upravo pri uspostavi natuknica. Istraživanje je pokazalo (Tafra 2005a) da gramatike i rječnici miješaju zbirne brojeve tipa *dvoje*, *troje* i brojevne pridjeve tipa *dvoji*, *troji*. *Hrvatska gramatika* u primjeru *dvoje hlače* nalazi zbirni broj, iako je tu riječ o pridjevu, što se lako uočava po slaganju s imenicom u broju, rodu i padežu (*dvojih hlača*, *dvojim hlačama*). I srpske gramatike ne daju dobar opis tih riječi. Tako Stanojčić i Popović (2004: 103) smatraju da zbirni broj *dvoje* ima množinu *dvoji*. Pritom izlazi da jedninski oblici zbirnih brojeva počinju riječju *dvoje*, a množinski s *jedni*, da jedninski nemaju kategoriju roda, a množinski imaju. Hrvatski rječnici donose natuknice za zbirne brojeve i brojevne pridjeve, ali primjeri upotrebe znaju biti pogrešni. Tako Anić *dvoje hlače* obrađuje pod natuknicom *dvoje*, a *dvoje čarape* pod natuknicom *dvoji* umjesto u jednom članku jer je posrijedi jedna riječ (brojevni pridjev *dvoji*).

Zbog izrazne i sadržajne sličnosti često u rječnicima ostanu neprepoznati paronimni parovi (Tafra 2005a). Prema analogiji *atomni* i *atomski*, *dijalekatski* i *dijalektni* smatra se da su i pridjevi *imenički* i *imenični* te *zamjenički* i *zamjenični* sinonimi. A nisu sinonimi, paronimi su. U tim je slučajevima riječ o različitim tvorbenim osnovama: *imenik* i *imenica*, *zamjenik* i *zamjenica*. I Anić i Šonje imaju sve četiri imenice kao natuknice, ali ni jedan nema sva četiri pridjeva koja su motivirana tim imenicama. Koliko je ponekad teško raspoznati paronime, pokazuje naslov *Asocijativni rečnik srpskoga jezika*. U rječniku se nalazi popis slavenskih rječnika u čijim je naslovima isti pridjev (npr. rus. *ассоциативный*, bug. *асоциативен*). Hrvatska leksikografija nema takvih rječnika, ali bi dobro bilo kad se budu radili da se prvo utvrdi naslov. Naime, u hrvatskom postoje dva pridjeva: *asocijativan* ‘koji izaziva asocijacije, koji se temelji na asocijacijama; koji se može spojiti, spojiv, koji povezuje’ i *asocijacijski* ‘koji se odnosi na asocijaciju i asocijacije’. Prema tomu ne mogu rječnik, metoda, teorija ... biti asocijativni. Rječnik može biti asocijativan ako podsjeća na neki drugi ili na nešto drugo, ali ako opisuje verbalne asocijacije i otkriva asocijativno povezivanje riječi, on sam nije asocijativan. U srpskom jeziku svakako postoji pridjev *asocijacioni* pa je trebalo razgraničiti taj paronimni par.²⁴

Osim imenica *pluralia tantum*²⁵ rijetko leksikografi razrade kriterije koje još natuknice trebaju imati množinski oblik. I opći bi rječnici trebali uzeti u obzir da mnogi nazivi, osobito oni koji su dio neke taksonomije, nemaju punu paradigmu broja, odnosno ili pripadaju imenicama *singularia tantum*: *bukva* (*Fagus sylvatica*), *kisik*, *obujam*, *masa* ..., ili *pluralia tantum*: *bukve* (*Fagaceae*), *mačke*, *alkali*, *četinjače* .... U Šonje je natuknica *mačka*, dakle jedninski oblik, a podnatuknica je u tom rječničkom članku *mačke*, množinski oblik u terminološkom značenju (“porodica sisavaca”). No, često se u tom slučaju množinski oblik ne navodi, nego se obrađuje kao polisemija, pod drugim brojem, uz gramatičku odrednicu (*mn.*). Ispravnije je navesti podnatuknicu iz dvaju razloga. Prvo, i množinski oblik može biti višeznačan, npr. *mačke* mn. 1. porodica zvijeri, 2. porodica morskih riba. Drugo, imenica može imati više množinskih oblika kao što je slučaj s množinom *oka* i *oči*, *akta*, *akti* i *aktovi*, *uha* i *uši* pa je tada potrebno svaki množinski oblik posebno navesti. Gramatička višeznačnost (različiti množinski oblici) nisu opravdan razlog da se uspostavlja dvije natuknice: 1. *oko* (mn. *oči*) i 2. *oko* (mn. *oka*) kao što je učinio Šonje. Za takav postupak nema opravdanja jer se tako ne dobiva potpuna slika razvoja metaforičkih i metonimijskih značenja te polisemične riječi. Još je jedan primjer gramatičke i leksičke višeznačnosti bio razlog da Šonje uspostavi dvije natuknice kao da su homonimi: 1. *bol* m. r. osjet tjelesne patnje i 2. *bol* ž. r. osjećaj psihičke patnje. Dvorodovnih imenica u hrvatskom jeziku ima više (*pelud*, *glad*, *davež*, *torpedo* itd.), ali je samo *bol* obrađena pod dvjema natuknicama. Ako se promjenjivost gramatičkih oznaka kategorijâ broja i roda promatra kao višeznačnost, analogno leksičkoj višeznačnosti, ostaje na kraju najteže pitanje: dokle seže višeznačnost, odnosno kad se ona počinje raspadati. Smatramo da promjene gramatičkih oznaka u ovom slučaju

²⁴ Bolje bi bilo nazvati *rječnik asocijacija* nego *asocijativni*.

²⁵ U hrvatskom jeziku sve imenice pripadaju jednomu od triju rodova, a neke i dvama. To se zna, ali se ne zna zbog čega u Anića neke imenice iz skupine *pluralia tantum* nemaju odrednicu roda, npr. *kliješta*, *naočale*, *vrata* itd. Kao da je posrijedi ruski jezik!

nisu dovoljne da bi se moglo govoriti o dvjema riječima. Naime, i ovdje treba krenuti od leksičkoga značenja. Budući da među navedenim značenjima postoji semantička kohezija, nije mogla nastati depolisemizacija. Posljedice bi bile dalekosežne ako bi svako odstupanje od prototipnoga ostvaraja u fleksiji proglašavali novom leksičkom jedinicom. Tada bismo imali, na primjer, tri riječi *drvo*: 1. *drvo*, G *drveta* (zbirna *drveće*) stablo: *rastu dva drveta*, 2. *drvo*, G *drva*, sg. t. tvar: *kuća od drva*, 3. *drvo*, G *drva*, G mn. *drvâ* ogrjev: *dočekati zimu bez drva*, ali i dvije riječi *propalica* (opći rod, muški i ženski).²⁶ Leksikografi primjenjuju različit pristup obradi gramatičke i leksičke višeznačnosti. Ako se usporede samo *on-line*²⁷ ruski jednojezični rječnici, vidi se velika razlika u obradi dviju imenica: *лес* i *леса*. Trebaju li u rječniku biti dvije natuknice ili jedna ako se uzme da je *леса* množina od *лес*? Ušakov ima jednu natuknicu – *лес* s četiri značenja: 1. šuma, 2. (samo jd.) drvo, brodsko drvo, 3. pren. (samo jd.) mnoštvo kakvih predmeta, 4. (samo mn.) skele. Ožegov i Švedova pod natuknicom *лес* imaju tri značenja: 1. šuma, 2. građevni materijal, 3. mnoštvo čega i *леса* udica. Efreanova pod natuknicom *лес* ima tri značenja: 1. šuma, 2. pren. mnoštvo čega, 3. izrezana drva, ali začuđuje što pod natuknicom *леса* ima dva značenja, premda nije riječ o polisemiji ni po semantičkim ni po gramatičkim obilježjima: 1. ž. r. udica, 2. mn. skele.

Ruska imenica *лес* u značenju ‘šuma’ ima jedninske i množinske oblike, a u značenju ‘tvar’ samo jedninu. Imenica *леса* u značenju ‘građevinske skele’ ima samo množinu. Taj primjer dobro ilustrira različitost pristupa. Smatramo da imenica *леса* mora imati svoju natuknicu jer se ne pojavljuje u jedninskom obliku, njezin je osnovni lik takav: *леса*. Sve imenice *pluralia tantum*, a ova to jest, samostalne su riječi. Naravno, može se postaviti pitanje a zašto nije i *singulare tantum* također nova, treća riječ. Nije posebna riječ zato što se ona može pluralizirati (npr. imenica *dušik* nema množinu, ali se ona može napraviti: *dušici*), dok se kod imenica *pluralia tantum* jedninski oblici ne mogu ni teorijski napraviti, one imaju samo taj jedan jedini svoj lik – množinski.

S druge strane u hrvatskim je rječnicima samo natuknica *izbor* s gramatičkim podacima o množini. Imenica *izbor* je apstraktna, nebrojiva, *singulare tantum*, te se *izbori* ne mogu ni smatrati njezinim množinskim oblikom,²⁸ nego samo novom riječju, koja je u procesu terminologizacije (pravni je naziv) svojim izrazom zauzela to prazno mjesto. Ona ima sasvim drugi kolokacijski opseg od prve i u rječniku bi trebala imati svoju natuknicu. U francuskom je jeziku za imenicu *izbor* istovrijednica *le choix*, a za imenicu *izbori* istovrijednica je *l'élection*, a u engleskom su to *choice* i *elections*. Ta činjenica nije odlučujuća, jer su nominacijski sustavi u jezicima različiti, ali uz morfološke i distribucijske razlike može utjecati na razdvajanje tih značenja u dvije riječi.

Imenica *okovi* također je nastala leksikalizacijom; to više nije množina od imenice *okov*. Postoje dvije riječi: 1. *okovi* N mn. (od *okov*) ‘metalne veze, zakovice, kojima se učvršćuju dijelovi pokućstva i građevinske stolarije’ (*okovi* se mogu kao ime pojaviti na vratima pro-

²⁶ U literaturi se takve imenice nazivaju i dvorodovnicima (Meljčuk 2000: 260), pa se čak govori o dva leksema, rus. *cupoma*₁ (m) i *cupoma*₂ (ž), s čime se ne bismo složili.

²⁷ Pregledana su samo elektronička izdanja i nisu uspoređivana papirna i elektronička izdanja da se vidi podudaraju li se ili se možda ne podudaraju.

²⁸ Anić je u pravu kad stavlja uz nju odrednicu *pl. tantum*.

davaonica, željezarija) te 2. *okovi* pl. tantum, u dva značenja, kao historizam označuje lance koji su se robovima ili osuđennicima stavljali na noge, i u prenesenom značenju označuje ono što sputava (*bračni okovi*). Iz tih je značenja semantički razvoj vodio dalje do frazema *zbaciti okove*. Imenice *izbori* i *okovi* pokazuju da su gramatičke promjene posljedica semantičkih, što je bilo dovoljno za leksikalizaciju i terminologizaciju. Navedeni su primjeri prijelazni, granični, i kao takvi leksikografski osobito zanimljivi.

7. Zaključak

Mnogo je razloga zašto rječnici sadrže pogreške koje smo ovdje naveli. Jedan je razlog što se leksikografi više koriste prethodnim rječnicima, a manje jezikoslovnom literaturom jer jednostavno rad na rječniku ionako traje uvijek predugo pa je brži način skupljanja podataka iz postojećih rječnika nego proučavanje preopsežne literature.

Abecedarij, koji je okosnica makrostrukture rječnika, nekad se radio na osnovi ispisane kartoteke, a danas se on radi na osnovi računalnoga korpusa. Nerijetko se rječnici rade i kompilacijom postojećih, pogotovo ako se izrađuju priručni, odnosno manji rječnici po opsegu. Zahvaljujući tehnici i veliki se rječnici mogu raditi kompilacijom. Tako je napravljen HER na osnovi Anića te Anića i Goldsteina. Mana je takvih rječnika što brzina izrade (metoda “copy & paste”) omogućuje ponavljanje starih pogrešaka. Pri izradi dvojezičnika često se također upotrebljavaju drugi dvojezičnici s istim polaznim jezikom, ali i sa starim pogreškama. Glavni izvor svih promašaja u izradi bilo kojega rječnika jest u teškoći utvrđivanja identiteta leksičke jedinice koja je kandidat za natuknicu i utvrđivanja u kojem liku ona dolazi. Tek nakon što to riješi, leksikograf se može suočiti sa svim izazovima desne strane rječnika.

LITERATURA

- Ahmanova 1957: O. C. Ахманова (1957). *Очерки по общей и русской лексикологии*. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство.
- Akademijin Rječnik: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII. JAZU. Zagreb, 1880–1976.
- Anić: Vladimir Anić (1998). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Anić i Goldstein: Vladimir Anić, Ivo Goldstein (1999). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi Liber.
- Atkins, Sue B. T., Michael Rundell (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. New York: Oxford University Press.
- Babić, Stjepan (1986). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Nacrt za gramatiku. Zagreb: JAZU – Globus.
- Bratanić, Marija (1979). *Prilog za dvojezičnu leksikografsku teoriju*. *Jezik* 27 (1), 1–9.
- Bujas, Željko (1983, 1989). *Hrvatsko ili srpsko-engleski enciklopedijski rječnik*. Vol. I, 1983; vol. II, 1989. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Bujas, Željko (1999). *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Gačić, Milica (2010). *Englesko-hrvatski rječnik prava*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gortan-Premk, Darinka, i dr. (2003). *Semantičko-derivacioni rečnik*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- HER: Ranko Matasović i Ljiljana Jojić (ur.) (2002). *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.

- HFR: Antica Menac, Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin (2003). *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Hrvatska gramatika*: Eugenija Barić i dr. (1995). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Knjazev 2007: Ю. П. Князев (2007). *Грамматическая семантика*. Москва: Языки славянских культур.
- Kordić, Snježana (2002). *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Koteljnik 1982: Ф. С. Котельник (1982). *Конверсионная омонимия и ее трактовка в словарях*. U: *Теоретические проблемы семантики и ее отражения в одноязычных словарях*. Кишинев: АН СССР, 144–148.
- Lakova 1995: Мери Лакова (1995). *Конверсия при словоформы в съвременния български книжовен език в съпоставка с руския, полския и английския език*. U: *Проблеми на граматичната система на българския език*. София: Българска академия на науките, 6–50.
- Landau, Sidney I. (1989). *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Le petit Robert*: Josette Rey-Debove, Alain Rey (ur.) (2003). Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Matešić, Josip (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Meljčuk 2000: И. А. Мельчук: *Курс общей морфологии (Cours de morphologie générale)*, III. Moskva – Веб: «Языки русской культуры» – Wiener slawistischer Almanach.
- Menac, Antica, i dr. (1979). *Rusko hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Menac 2011: Antica Menac, Željka Fink Arsovski, Irina Mironova Blažina, Radomir Venturin. *Hrvatsko-ruski frazeološki rječnik – Хорватско-русский фразеологический словарь*. Zagreb: Knjigra.
- NJHUR: Josip Matešić (red.) (2005). *Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Globus – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- OED: Judy Pearsall (ur.) (1999). *The Oxford Dictionary of English*. New York: Oxford University Press.
- Rakić, Stanimir (2002–2003). *O problemu konverzije prideva u imenice*. *Naš jezik XXXIV* (3–4), 195–208.
- Ramat, Paolo (1992). *Thoughts on degrammaticalization*. *Linguistics* 30 (3), 549–560.
- Samardžija, Marko (1989). *Homonimi u hrvatskom književnom jeziku*. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 24, 1–70.
- Skok: Petar Skok (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU.
- Stanojčić, Živojin, Ljubomir Popović (2004). *Gramatika srpskoga jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Šonje: Jure Šonje (ur.) (2000). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod – Školska knjiga.
- Tafra, Branka (1986). *Razgraničenje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem)*. *Filologija* 14, 381–393.
- Tafra, Branka (1988). *Razgraničavanje opisnih i odnosnih pridjeva (leksikološki i leksikografski problem)*. *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 14, 185–197.
- Tafra, Branka (1989). *Što su brojevi? (gramatički i leksikografski problem)*. *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 15, 219–237.
- Tafra, Branka (1992). *Crtice o Anićeve rječniku*. *Jezik* 39 (4), 112–119.
- Tafra, Branka (1998). *Konverzija kao gramatički i leksikografski problem*. *Filologija* 30–31, 349–361.

- Tafra, Branka (2000). *Leksikalizacija kao leksikološki i leksikografski problem*. U: Boris Pritchard i dr. (ur.). *Jezična norma i varijeteti*, zbornik / savjetovanje Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku, Opatija, 8–9. svibnja, 1998. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 575–582.
- Tafra, Branka (2005a). *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tafra, Branka (2005b). Бранка Тафра (2005). *Između redaka*. U: М. Алексеенко и др. (ред.). *Грани слова*. Сборник научных статей к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. Москва: Издательство ЭЛПИС, 245–252.
- Tafra, Branka, Petra Košutar (2009). *Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku*. *Suvremena lingvistika* 67 (1), 87–107.
- Zgusta, Ladislav (1991). *Priručnik leksikografije*. Preveo Danko Šipka. Sarajevo: Svjetlost.
- http://slovonline.ru/slovar_ushakov/b-1/id-27273/les.html (Pristupljeno 3. 2. 2012.)
- http://slovonline.ru/slovar_ojegov_shvedova/b-1/id-14073/les.html (Pristupljeno 3. 2. 2012.)
- http://slovonline.ru/slovar_efremova/b-1/id-40982/lesa.html (Pristupljeno 3. 2. 2012.)

Резюме

Что в хорватской лексикографии является *заглавным словом*?

В лексикографических исследованиях чаще всего речь идет о правой стороне словаря, поскольку из-за своей сложной структуры она вызывает большое число спорных вопросов. С левой стороной обычно связана проблема выбора слов, то есть вопрос о том, почему одни слова вошли в словарь, а другие – нет. Критический обзор современных хорватских словарей позволяет в настоящей работе наибольшее число замечаний сделать в отношении их заглавных слов. Во многих словарях, в том числе и в толковых словарях хорватского языка, именно на левой стороне наиболее часто встречаются ошибки.

Ключевые слова: хорватская лексикография, словарь, заглавное слово

Ključne riječi: hrvatska leksikografija, rječnik, natuknica